

**A P-MODELL: ADAT,
EVIDENCIA ÉS
PLAUZIBILIS ÉRVELÉS A
NYELVÉSZETBEN**

Kertész András

Rákosi Csilla

Debrecen, 2008. november 28.

1. Problématörténeti háttér

1.1. A nyelvészeti adatok standard felfogása (SF)

- 1) Nem minden nyelvészeti elmélet tekinthető empirikusnak, hanem csupán azok, amelyek a **megfelelő adattípust** használják.
- 2) Az adatok **eredete** dönti el, mely adattípusok tekinthetők relevánsnak és legitimnek.
- 3) Saját adatkezelési eljárását mindkét tábor **problémamentesnek** ítéli.
- 4) Az adatok és az elmélet hipotézisei közötti kapcsolat **egyirányú** (induktív v. deduktív).
- 5) Az **evidencia** kitüntetett adat, mivel közvetlenül ellenőrizhető, tökéletesen megbízható, ezért alkalmas az elméletek hipotéziseinek igazolására.

1.2. Szakítás (SF)-fel

- 1) Nem minden nyelvészeti elmélet tekinthető empirikusnak, hanem csupán azok, amelyek a **megfelelő adattípust** használják.
 - Nem egyetlen adattípus preferálandó, hanem megengedhető a nyelvészeti adatok **sokfélesége**. Kívánatos több adattípus **kombinációja** egy adott kutatáson belül is.
- 2) Az adatok **eredete** dönti el, mely adattípusok tekinthetők relevánsnak és legitimnek (introspekció, korpuszok).
 - Az adatok eredete csupán – az adatszerkezet, a komplexitás, a közvetlenség és az absztraktság stb. mellett – **a releváns tényezők egyike**.

3) Saját adatkezelési eljárását mindkét tábor **problémamentesnek** ítéli.

- A nyelvészeti adatok **komplex entitások**, melyek megbízhatóságát szerkezetük és forrásuk sajátosságai befolyásolják.
- Ezért minden adattípus **problematicus**, és felveti szerkezetük, valamint funkciójuk tisztázásának szükségességét.

- 4) Az adatok és az elmélet hipotézisei közötti kapcsolat **egyirányú** (induktív v. deduktív).
- Az adatok **elmélet- és problémafüggők**. Kiválasztásukat és kezelésüket jelentősen befolyásolják a vizsgált probléma sajátosságai, valamint az adott elmélet konceptuális és metodológiai háttere.
 - Az adatok és az elmélet közötti viszony nem lineáris, hanem **ciklikus** folyamatra épül.

5) Az **evidencia** kitüntetett adat, mivel közvetlenül ellenőrizhető, tökéletesen megbízható, ezért alkalmas az elméletek hipotéziseinek igazolására.

- Az evidenciaként kezelt adatok rendszerint **nem** támasztják alá vagy cáfolják egyértelmű módon az elmélet hipotéziseit. Nem fogadhatók el teljes bizonyossággal, és ellentmondásokat generálhatnak.

➡ DE: (SF)-et nem egy új, átfogó, egységes nézetrendszer váltja fel; a szakítás kisebb-nagyobb mértékben parciális, következetlen marad.

1.3. Nyitott kérdések

- Mit tekinthetünk nyelvészeti **adatnak**?
(definíció, struktúra, típusok)
- Mi az adatok **funkciója** az elméletekben?
(adatok és hipotézisek viszonya, evidencia)
- Hogyan kezelhető az adatok **bizonytalansága**,
kontrollálhatóságuk korlátozott volta?
- Hogyan kezelhetők a különböző adatok/adattípu-
sok alkalmazásából származó **ellentmondások**?
- ➡ Milyen a nyelvészeti elméletek felépítése?
- ➡ Mi egy nyelvészeti elmélet?

2. Előzetes megfontolások – a p-modell motivációja

- (SF) előfeltételezi, hogy a nyelvészeti elméletek **axiomatikusan felépített** kijelentésrendszerek.
- Például sem a Chomsky-féle kormányzás és kötés elmélet, sem a Bierwisch-féle kétszintű szemantika, sem Grice implikatúra-elmélete **nem** axiomatikusan felépített deduktív rendszer.
- A >>nyelvészeti elméletek<< hipotézisei, vagy a hipotézisek és az adatok között gyakran **deduktíve nem érvényes következtetések** (indukció, analógia, redukció) teremtenek kapcsolatot.
- (SF) előfeltételezi, hogy a nyelvészeti elméletek hipotézisei **bizonyosan igaznak tekinthető adatok** segítségével **véglegesen igazolhatók** (verifikálhatók vagy falszifikálhatók).

- DE: A rendelkezésünkre álló információmennyiség **túl kicsi**:
 - kevés és sok esetben nem teljesen bizonyos információt tartalmaz;
 - nem elegendő a tárgytudományos problémák teljes és végleges megoldásához.
- A rendelkezésünkre álló információmennyiség **túl nagy**:
 - több, egyaránt részlegesen alátámasztott alternatívát is megenged;
 - ezeket (és az esetleges további alternatívákat) nem tudjuk teljes mértékben áttekinteni.

- A >>nyelvészeti elméletek<< többsége nem deduktív rendszer, hanem különböző mértékben kifejtett **érvek és ellenérvek bonyolult hálója**.
- A nyelvészeti érvelés célja a **problémamegoldás**, azaz az információs alul- és/vagy túldetermináltság megszüntetése vagy csökkentése.
- Ezek az érvek és ellenérvek rendszerint **nem** nyújtják a felvetett problémák teljes és végleges megoldását, további **nyitott, megoldatlan problémákat** vetnek fel, és bizonytalan eredményekhez vezetnek.
- ➡ **Az elméletalkotási folyamat = plauzibilis érvelés.**
- ➡ **Ennek megragadására alkalmas eszköz = a plauzibilis érvelés elmélete.**

3. A plauzibilis érvelés p-modellje

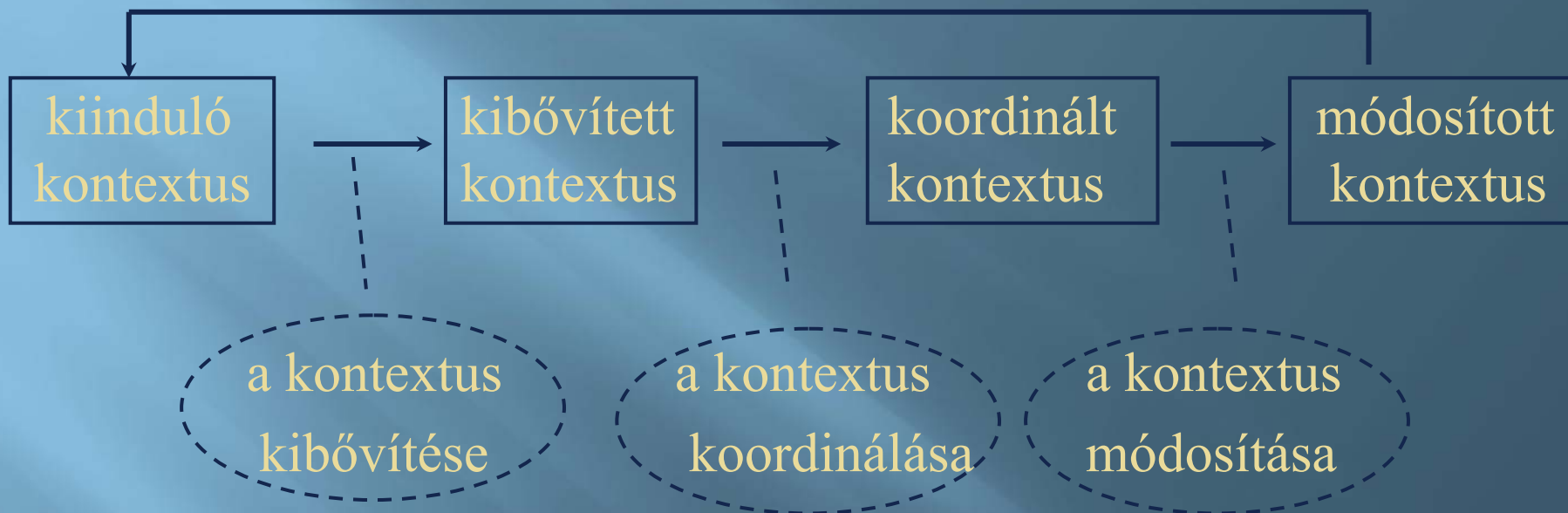
3.1. A plauzibilis érvelés fogalma és a kontextus

- A plauzibilis érvelés egy hiányos vagy ellentmondást tartalmazó (problematikus) információhalmaz fokozatos átalakítása, folyamatos újraértékelése és összevetése a riválisokkal.
- Információhalmaz = **kontextus**
 - elfogadott **kijelentések** egy osztálya + releváns **tulajdonságaik**;
 - a kijelentések elfogadhatóságát biztosító **források**;

- a kijelentések elfogadhatóságának mértékét kifejező **plauzibilitási értékek**;
 - a kijelentések (és plauzibilitási értékeik, valamint egyéb releváns tulajdonságaik) között kapcsolatot teremtő **következtetések**;
 - az elfogadott **metodológiai elvek** (megengedett következtetéstípusok, a plauzibilitási értékek kiszámításának módszerei, az ellentmondások kezelésének módszerei, a források megbízhatóságának kritériumai, a megoldások összevetésének kritériumai stb.).
- minden potenciálisan releváns tényező

3.2. Érvelési ciklusok

érvelési ciklus (a kontextus újraértékelése)

- A kontextus minden eleme újraértékelhető.
- Azonban a módosításoknak jól-motiválnak kell lenniük.
- Az újraértékelés rendszerint parciális lehet csupán; ezért heurisztikákat (stratégiákat) alkalmaz.

- A kontextus újraértékelése rendszerint nem vezet azonnal a kiinduló probléma/problémák megoldásához, és újabb problémákat generálhat.
- Az érvelési folyamat alapvetően **nem lineáris**.
- A ciklikus visszatérések célja:
 - az adott kontextusváltozat (megoldás) további kidolgozása, differenciálása (problematikusságának csökkentése);
 - rivális kontextusváltozatok létrehozása;
 - egy korábbi kontextusváltozathoz való visszatérés.

3.3. Plauzibilis kijelentések

- A **plauzibilis** kijelentéseket alátámasztja valamilyen rendelkezésünkre álló információ, azonban nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy igazak.
- Egy kijelentés **implauzibilis**, ha ellene szóló információk birtokában vagyunk, melyek azonban nem cáfolják teljes mértékben.
- Plauzibilitási értéket **forrásokból** kaphatnak a kijelentések.
- ➡ **Lehetővé teszik, hogy az elméletekben felhasznált információk bizonytalanságát reprezentáljuk.**

- Forrástípusok:
 - **direkt források:** megbízhatóságuk alapján rendelünk plauzibilitási értéket a kijelentésekhez;
 - **indirekt források:** más kijelentések plauzibilitásából kiindulva adják meg egy kijelentés plauzibilitási értékét.
- Különböző források különbözőképpen ítélik meg egy adott kijelentés plauzibilitását.
- A direkt források megbízhatósága, illetve az indirekt források elfogadhatósága (és így a kijelentések plauzibilitása) az érvelési folyamat során változhat, újraértékelhető.

3.4. Plauzibilis következtetések

- A **plauzibilis következtetések** olyan leképezések, amelyek plauzibilis és/vagy igaz kijelentések egy osztályához (premisszák) egy plauzibilis kijelentést (konklúzió) rendelnek.
- Releváns tényezőként veszik figyelembe a premisszák és a konklúzió logikai szerkezetét, szemantikai szerkezetét és plauzibilitási értékét.

- Bizonyos esetekben látens háttérfeltevésekre is támaszkodnak.
- Forrás- és kontextusfüggőek.
- Fallibilisek.
- Dinamikusak.
- Indirekt források.
- ➡ Lehetővé teszik, hogy az elméletekben felhasznált bizonytalan információkra támaszkodva bővítsük a kontextust.

3.5. Az ellentmondások kezelése

- Alapvetően kétféle stratégia:
 - **egymást kizáró perspektívákként** kezeljük őket (rivális kontextusváltozatokba különítjük el őket, melyeket érvelési ciklusok segítségével differenciálunk, majd döntünk köztük);
 - **egyszerre fenntartandó perspektívákként** kezeljük őket (egyazon kontextuson belül különítjük el őket; a két parciális kontextusváltozatot, illetve az utóbbiak szuperpozíciójával létrejövő kontextust tovább differenciáljuk).

3.6. A rivális megoldások összehasonlítása

- Szempontok sorának együttes mérlegelésével megkíséreljük kiválasztani azt a megoldást, amely e szempontok összessége alapján a legjobbnak tekinthető.
- Figyelembe vesszük például, hogy az egyes megoldások mennyire problematikusak, átfogóak, mekkora súlyú problémákat tartalmaznak, vagy hogy melyikükben található viszonylag több magas plauzibilitási értékkel rendelkező és kevés alacsony plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentés stb.
- A döntés heurisztikus, nem teljes körű és nem végleges.

4. Adatok és evidencia – válasz a nyitott kérdésekre

4.1. Az adatok

- **Adaton** olyan pozitív plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentést értünk, amelynek plauzibilitási értéke direkt forrásból származik.
- ➡ Az adatok kijelentések, így elméletfüggőek.
- ➡ Az adatok nem feltétlenül bizonyosan igazak, hanem rendszerint csupán bizonyos mértékig plauzibilisek.
- ➡ Az adatok adottak abban az értelemben, hogy konvencionális módon kapnak plauzibilitási értéket.

4.2. Az adatok funkciói

- Az adatok **egyik funkciója** az, hogy plauzibilitási értékeket táplálnak az elméletbe.
- Ha az adat forrásának megbízhatósága megkérdőjeleződik, **újra kell értékelnünk.**
- ➡ Bevonjuk a forrás megbízhatóságára, illetve a forrás és a belőle származó kijelentések közötti kapcsolatra vonatkozó információkat az érvelési folyamatba.
- ➡ Ezáltal az ebből a forrásból származó adatok elveszítik adatstátuszukat.
- ➡ Ugyanakkor a kontextus új adatokkal (a forrás megbízhatóságával kapcsolatos érvelésünk kiindulópontjait képező plauzibilis kijelentésekkel) bővül.

- Az adatok **másik funkciója** az, hogy az információs túldetermináltság megszüntetésének eszközei lehetnek.
- Az **evidencia** olyan adat, amely hozzájárul rivális hipotézisek plauzibilitásának megítéléséhez és egymással való összevetéséhez.
- ➡ Az evidencia-státusz nem az egész érvelési folyamatra vonatkozik, hanem egy-egy hipotézisre. Azaz egy adat nem általában véve evidencia, hanem egy-egy adott hipotézisre vonatkoztatva.
- ➡ Az evidencia sem feltétlenül bizonyosan igaz állítás.
- ➡ Elmélet- és kontextusfüggő.

- Evidenciatípusok:
 - Az e adat a h hipotézis melletti **gyenge evidencia**, ha olyan következtetést építhetünk rá, amely plauzibilissé (határesetben bizonyosan igazzá) teszi h -t.
 - ➡ A gyenge evidencia alkalmas arra, hogy egy indirekt forrás részeként plauzibilitási értéket rendeljen h -hoz, és ily módon részlegesen alátámassza annak igazságát.
 - ➡ Nem biztosít azonban elégséges alapot ahhoz, hogy döntsünk h és riválisai között.

- Az e adat a h hipotézis melletti **relatív evidencia**, ha h melletti gyenge evidencia, és a rá építhető következtetés magasabb plauzibilitást biztosít h -nak, mint az e -t szintén premisszaként használó, h riválisait plauzibilissé tevő következtetések.
- ➡ Egy adat csak a riválisok egyike melletti relatív evidencia lehet.
- ➡ Ezért alkalmas lehet döntési alapnak.
- ➡ Ugyanakkor inkonzisztenciát generálhat, mert lehet h elleni gyenge evidencia is.

- Az e adat a h hipotézis melletti **erős evidencia**, ha h melletti gyenge evidencia, és egyúttal h riválisai ellen szóló gyenge evidencia, vagy e nem egészíthető ki az adott kontextusban h riválisainak indirekt forrásává.
- ➡ Egy adat csak a riválisok egyike melletti erős evidencia lehet.
- ➡ e egyértelműen és csakis h -t teszi plauzibilissé.
- ➡ Nem generál (h és riválisai közötti) inkonzisztenciát.

4.3. Az adatok bizonytalansága

- Mivel az adatok pozitív plauzibilitási értékkel rendelkező (plauzibilis vagy bizonyosan igaz) kijelentések, ezért bizonytalanságuk mértékét **plauzibilitási értékük** segítségével jellemezhetjük.
- A többé-kevésbé bizonytalan adatok egymáshoz való viszonyát a **plauzibilis következtetések** és a **ciklikus és prizmatikus érvelési folyamat** fogalmainak bevezetésével kíséreljük meg reprezentálni.

4.4. Az ellentmondások kezelése

- Az adathalmazokkal kapcsolatos ellentmondások kezelésének lehetőségeit különböző érvelési stratégiák segítségével próbáljuk leírni.
- E stratégiák lehetővé teszik, hogy az ellentmondásokat ne tekintsük végzetes hibának, valamint hogy ne egységesen kezeljük őket:
 - plauzibilis következtetésekre épülő ciklikus érvelés segítségével törekedhetünk feloldásukra;
 - elfogadható feloldás hiányában időlegesen tolerálhatjuk őket;
 - parakonzisztens reprezentációjukkal tolerálhatjuk, az adott elmélet konstitutív elemének is ítéelhetjük őket.

5. Összefoglalás

- P-modell: A nyelvészeti elméletek és adatok radikálisan új értelmezését teszi lehetővé. Fő újítások:
 - Egy nyelvészeti elmélet = ciklikus és prizmatikus, retrospektív újraértékelésre épülő plauzibilis érvelési folyamat.
 - Ebből következően magyarázatot ad a nyelvészeti adatok/evidencia bizonytalanságára, sokféleségére, kombinálhatóságára, amire más metaelméleti modellek nem képesek.
 - Ugyancsak magyarázatot ad az adatok által kiváltott ellentmondások fellépésére és (időleges) fennállására, aminek modellálására más metaelméleti modellek szintén nem alkalmasak.